

ĐÔI NÉT VỀ NGƯỜI AZTEC

Lê Thị Thu Hà
Viện Nghiên cứu Châu Mỹ

1. Sự hình thành và thể chế chính trị Aztec

Người Aztec (còn gọi là Mexica) tới sinh sống ở thung lũng Mexico khá muộn.

Trước khi đế chế này hình thành, vào thiên niên kỷ thứ nhất sau công nguyên, ở vùng đất Mexico ngày nay đã từng tồn tại những trung tâm văn minh phát triển rực rỡ: xứ sở của người Maya ở phương Nam, Monte-Alban và Mitla của người Zapotec ở Oaxaca, El Tajin ở bang Veracruz ngày nay và Teotihuacán trên cao nguyên miền Trung. Trong lúc đó người Aztec đang sống cuộc sống chiến binh, du mục, chủ yếu là săn bắn, hái lượm và cư ngụ trong các hang động ở các khu vực phía Tây - Bắc Mexico hoặc phía Nam Hoa Kỳ ngày nay.

Lịch sử đế chế Aztec chỉ bắt đầu khi nền văn minh Toltec suy vong vào khoảng thế kỷ X-XI. Lúc đó các bộ tộc đã man tiến dần về phía Nam. Năm 1168 người Aztec bắt đầu cuộc "Nam tiến", hướng đến Mexico. Quá trình này kéo dài khoảng một thế kỷ và người Aztec đã nhanh chóng tiếp nhận cuộc sống định cư, nghề làm ruộng, các kỹ thuật cũng như lễ nghi, cách cai trị của người Toltec. Năm 1325, người Aztec định cư trên một hòn đảo nhỏ trong quần đảo tại vùng hồ Texcoco và xây dựng thành phố kinh đô Tenochtitlan (thành phố Mexico ngày nay). Vào thời kỳ đỉnh điểm, thành phố này có tới 250.000 dân. Từ thủ đô Tenochtitlan, người Aztec đã kiểm soát một đế chế rộng

lớn bao gồm hầu hết vùng miền Trung và miền Nam Mexico.

Năm 1519, Hernan Cortes - nhà thám hiểm người Tây Ban Nha, đã đổ bộ lên bờ biển phía Tây của Mexico và tiến đánh Aztec, đặt dấu chấm hết cho nền văn minh bản địa cuối cùng này.

Aztec là một nhà nước theo chế độ quân chủ. Đứng đầu là Hoàng đế (*Tlatoani*), có uy quyền tuyệt đối, vừa là giáo sĩ tối cao của thần Huitzilopochtli vừa là thống soái quân đội. Chức vụ này không phải cha truyền con nối mà thông qua bầu chọn. Tuy nhiên, từ thời hoàng đế Acamipichtli (1375) quyền lực tối cao này liên tục rơi vào một dòng họ, bằng cách chuyển giao cho con trai hoặc em trai, cháu trai của vị thủ lĩnh đó. Đến thời vua Motecuhzoma đệ nhất (1440) cơ cấu quyền lực có sự thay đổi quan trọng. Đó là ông vua này đã chỉ định người em trai làm phó vương, với tước hiệu *Ciuacoatl*. Phó vương có quyền tổ chức các cuộc viễn chinh, xét xử phúc thẩm, thế chỗ khi quốc vương vắng mặt, chủ tọa đại hội đồng trong những thời kỳ chưa có người chính thức làm vua. Song song với việc chọn hoàng đế, người ta chọn luôn bốn vị đại thần, trong đó có "người chỉ huy các chiến binh" (*Tlacateccatl*) và "người phụ trách nhà cất giữ gươm đao" (*Tlacochealcatl*). Thường những người họ hàng của quốc vương được chọn vào chức vụ này và có nhiều khả năng được kế vị quốc vương. Bên cạnh quốc vương, phó vương và các vị đại thần còn có một đại hội đồng cố vấn

gọi là Tlatocan. Hội đồng này có thể từ chối không phê chuẩn đến lần thứ ba một đề nghị của hoàng đế, nhưng đến lần thứ tư thì phải nhượng bộ. Lúc đầu, thành viên hội đồng được các đơn vị lãnh thổ bầu ra, nhưng về sau là do quốc vương chỉ định hoặc được tuyển chọn. Ngoài ra còn có các viên chức cao cấp chịu trách nhiệm về các kho lương thực, hàng hoá, đồ cống nạp v.v...

2. Tổ chức xã hội của người Aztec

Ở giai đoạn đầu, bộ tộc Aztec là một xã hội đồng nhất và bình đẳng, bao gồm binh lính và người trồng trọt (hoặc người săn bắn và đánh cá) và chỉ chịu một quyền lực duy nhất của các giáo sĩ. Nhưng từ cuối thế kỷ XIII, đầu thế kỷ XIV, dưới tác động của văn hoá và chính trị từ các dân tộc láng giềng, xã hội Aztec đã có những biến đổi sâu sắc. Bộ tộc Aztec trở thành một xã hội có đẳng cấp với cơ cấu phức tạp và do một Nhà nước có bộ máy hành chính và tư pháp lãnh đạo. Trong xã hội có hai tầng lớp chủ yếu và ở mỗi tầng lớp lại được chia thành những thứ bậc khác nhau tùy vào quyền lực, trách nhiệm xã hội.

Tầng lớp chức sắc (tecuhtli) cai trị Aztec bao gồm những người được phong các chức vụ cao cấp về quân sự, dân sự và các giáo sĩ. Họ thường có lãnh địa riêng rộng lớn nhưng không phải đóng thuế. Họ không phải làm nghề nông mà đã có các tá điền hay nô lệ trồng cấy trên những mảnh đất đó. Trong xã hội Aztec không có tiền tệ, do đó các *tecuhtli* dành hết thời gian, công sức phụng sự nhà nước được trả công bằng hiện vật. Họ được sống trong những cung điện do nhà nước xây dựng, được phân phối đồ cống nạp, được nhận khẩu phần lương thực, quần áo, đồ trang sức v.v... Đây chưa phải là một giai cấp quý tộc thực

sự, mà nó mới chỉ đang trong quá trình hình thành. Về nguyên tắc, đất đai, lãnh địa, cung điện không hoàn toàn thuộc về họ, họ chỉ được hưởng hoa lợi từ đó.

Tôn giáo giữ vai trò rất quan trọng trong đời sống của người Aztec, do đó các chức sắc tôn giáo được coi trọng và hưởng nhiều quyền lợi. Chức sắc tôn giáo cũng được chia theo thứ bậc. Các linh mục (nam và nữ) phụ trách đền thờ giáo khu, các giáo sĩ cao cấp chăm sóc việc thực thi tín ngưỡng ở các tỉnh, tiếp đến là tổng linh mục và đứng trên tất cả là hai đại giáo sĩ. Hai vị này có quyền hành và tước vị ngang nhau, một vị chuyên thờ phụng thần Mặt trời, vị kia thờ phụng thần Nước và Mưa. Các giáo sĩ ngoài việc thờ cúng trong đền thờ, chăm sóc đời sống tâm linh cho dân chúng, còn có nhiệm vụ dạy dỗ con em quý tộc trong các trường học (*calmecac*), chăm sóc người bệnh ở các nhà thương dành cho người nghèo.

Tầng lớp bình dân (commoner) là những người công dân bình thường, thương gia hay thợ thủ công. Họ phải đi lính, lao động công ích và đóng thuế. Bên cạnh những nghĩa vụ đóng góp cho xã hội như vậy, họ cũng được hưởng nhiều quyền lợi. Nam giới đến tuổi trưởng thành được nhận một mảnh đất để xây nhà và trồng cấy, được tham gia các hoạt động tôn giáo trong vùng và có thể có chân trong hội đồng kỳ mục của địa phương. Nam giới của tầng lớp bình dân này thường hướng tới nghề binh bởi có nhiều cơ hội để nổi tiếng và vươn lên các chức vụ cao - con đường dẫn đến cuộc sống xa hoa của lớp người ưu tú. Giáo sĩ cũng là một nghề được nhiều người Aztec (cả nam và nữ) chọn và họ có thể thăng tiến trong nghề này mà không bị cản trở do nguồn gốc xuất thân. Ngoài ra người Aztec bình dân còn làm nhiều công việc khác và đều được coi trọng như: bán hàng, phân phối nước

ăn, nghề mộc, làm gốm, thuốc da v.v... Thợ thủ công, đặc biệt là những người làm nghề kim hoàn, chạm khắc đá quý, lông chim được xã hội vì nể. Mỗi nghề thủ công có một vị thần bảo trợ riêng. Một bộ phận quan trọng nữa là những thương gia. Mặc dù mới ra đời trong quá trình hình thành đế chế nhưng vai trò của họ (đặc biệt là những *pochteca* - thương gia giữ độc quyền ngoại thương đồ sang trọng) được xã hội Aztec đánh giá cao. Họ "xuất hiện như một tầng lớp hùng mạnh và đang phát lên trong một xã hội mà ở đó họ đại diện cho sản nghiệp tư, sự sang trọng và sự giàu có, đối lại với lý tưởng khắc khổ và chiến chinh của giai cấp lãnh đạo." (*Jacques Soustelle, Người Aztec, NXB Thế Giới, Hà Nội, 2004*). Cũng như nghề thủ công, nghề buôn bán là nghề cha truyền con nối. Ngoài ra trong xã hội còn có một số người nô lệ - những người có thân phận thấp kém nhất. Nhóm người này bao gồm tù binh chiến tranh, tội phạm bị kết án, bị gán nợ hoặc nợ nần vì cờ bạc. Mặc dù là nô lệ nhưng họ không bị ngược đãi, có thể có tài sản riêng, có thể cưới người phụ nữ tự do và con cái cũng là người tự do.

3. Nền kinh tế

Mặc dù Aztec đã trở thành một xã hội đô thị, nhưng nền kinh tế của nó chủ yếu vẫn dựa vào nông nghiệp và buôn bán. Người Aztec sử dụng toàn bộ đất đai để trồng trọt, áp dụng những kỹ thuật nông nghiệp tiên tiến, chẳng hạn như trồng luân canh. Aztec nổi tiếng với hệ thống *chinampas*. Do nằm ở vùng đầm phá nước mặn, thiếu đất trồng trọt, người Aztec đã đắp bùn lên những chiếc bè mảng kết bằng cỏ, lác tạo ra các mảnh vườn nổi gọi là *chinampas*. Như vậy, họ không chỉ trồng trọt ở đất liền mà đã biết tận dụng mặt nước, do đó tạo được nguồn lương thực dồi dào. Ngô là loại cây trồng chủ yếu, ngoài ra họ còn trồng bí, hạt

tiêu, cây gai dầu, khoai lang và nhiều loại khác. Ở vùng đất thấp họ trồng đu đủ, bông và cacao. Món sôcôla đã khiến Aztec được cả thế giới biết đến. Khi người Tây Ban Nha chinh phục Aztec, họ đã phát hiện ra món này và lập tức nó được phổ biến ở châu Âu.

Các sản phẩm nông nghiệp, hàng thủ công, vải vóc, lông chim, đồ trang sức... đều được bày bán ở chợ. Chợ ở Tenochtitlan không chỉ là một trung tâm mua bán, mà còn là một trung tâm xã hội nơi dân chúng tụ tập mua bán, ăn uống, giải quyết công việc, nghe ngóng tin tức... Ở đó có lúc tụ họp tới 60.000 người, điều này cho thấy ưu thế thương mại của Aztec. Linh hồn của việc buôn bán nhộn nhịp này chính là những thương gia lớn. Họ tổ chức những đoàn lái buôn đi khắp các nơi mua bán trao đổi hàng hoá.

4. Tôn giáo

Người Aztec có hệ thống tôn giáo phức tạp. Họ rất sùng đạo, có nhiều niềm tin khác nhau và thờ cúng hàng ngàn vị thần (polytheistic). Điều này rất khác với tôn giáo của người châu Âu - những người tin rằng chỉ có một vị thần (monotheistic). Vốn là dân phương Bắc, dân săn bắn và chiến binh, người Aztec đã bảo tồn được tín ngưỡng thờ các thần linh tinh tú. Tuy nhiên, thần mặt trời là vị thần được tôn thờ nhất. Họ coi Uizilopochtli, vị thần dẫn dắt bộ lạc, là hiện thân của mặt trời ban trưa. Một vị thần nữa cũng có vai trò quan trọng trong đời sống tôn giáo của người Aztec là thần Tezcatlipoca. Vị này là biểu tượng của chòm sao Đại Hùng và bầu trời đêm, là vị thần nhìn thấy tất cả. Thần bảo hộ những chiến binh trẻ cũng như người nô lệ, xui khiến các đại cử tri khi phải chỉ định đáng quân vương, trừng phạt và tha thứ lỗi lầm. Sống chủ yếu dựa vào nông nghiệp, do đó người Aztec cũng rất tôn sùng các vị thần nông. Họ nhiệt tâm thờ cúng

thần Tlaloc là vị thần nước và mưa, cũng như nữ thần sông suối Chalchiuhtlicue. Trong quá trình mở rộng lãnh thổ, người Aztec đã tiếp thu tôn giáo, tín ngưỡng của nhiều dân tộc xung quanh, tạo nên thứ tôn giáo tổng hợp của riêng mình.

5. Văn hoá

Giáo dục: Có thể nói Aztec là một trong những dân tộc đầu tiên trên thế giới đem giáo dục đến với tất cả trẻ em, không phân biệt đẳng cấp, giới tính. Con cái của tầng lớp quý tộc đi học ở những trường được gọi là *calmecac*. Các *calmecac* gắn liền với đền thờ. Con trai và con gái học riêng trường. Dưới sự hướng dẫn nghiêm khắc của các thầy tu, các em được học về cách sống, cách cầm quyền, học lịch sử. Việc học tập này nhằm mục đích thăng tiến trong chính quyền đế quốc. Con em tầng lớp lao động - *macehualtin* (thương nhân, nông dân, thợ xây) học tập ở trường địa phương, gọi là các *telpochcalli*. Những em này được học kỹ năng nghề nghiệp cơ bản, học cách chiến đấu và học để trở thành những công dân tốt. Tất cả các em đều phải học về lịch sử và tôn giáo. Một số con em tầng lớp lao động học tập xuất sắc được học ở trường dành cho con cái quý tộc. Đến tuổi 15, các em trai đến học ở trường *calmecac* hoặc *cuicacalli*. Ở *calmecac* dạy chủ yếu về tôn giáo và các môn hành chính, trong khi trường *cuicacalli* thiên về dạy quân sự.

Con gái được học cách xe sợi, nấu ăn, học những kiến thức để trở thành người vợ, người mẹ. Phụ nữ Aztec ít tham gia vào đời sống công cộng nhưng cũng có ảnh hưởng khá lớn ở "hậu trường". Các bậc cha mẹ dạy con cái tránh xa những thói hư tật xấu như bài bạc, trộm cắp, uống rượu, ngồi lê đôi mách. Nếu con cái vi phạm điều cấm, chúng sẽ bị trừng phạt nghiêm khắc.

Nghệ thuật - Kiến trúc:

Mặc dù kiến trúc của người Aztec có gốc rễ từ kiến trúc của người Toltec,

nhưng người Aztec đã đưa nó lên một tầm cao hơn. Các công trình kiến trúc của người Aztec chứng tỏ tài nghệ bậc thầy, kiến thức sâu rộng về hình học và khả năng tính toán của họ.

Nghệ thuật có một vai trò quan trọng trong văn hoá của người Aztec. Qua các dấu vết khảo cổ, những bức tranh vẽ trên tường đền thờ hay trên giấy làm bằng vỏ cây, cho thấy chủ đề các tác phẩm nghệ thuật thường gắn liền với tôn giáo và chiến tranh, phản ánh thực tế cuộc sống của người Aztec. Trong số các tác phẩm điêu khắc khai quật được, "Lịch Aztec" là tác phẩm nổi tiếng nhất. Tám điêu khắc này đã thể hiện toàn bộ quan niệm về vũ trụ và về niên đại của những người Mexico xưa. Người Aztec còn là những họa sĩ tài ba. Ngoài những bức vẽ trên tường, họ còn thể hiện tài khéo trong việc chép sách. Bối sách là các bản thảo ghi chép bằng hình vẽ và chữ tượng hình. Nội dung mỗi cuốn sách được thể hiện qua những bức tranh được vẽ và tô màu cẩn thận - một minh chứng cho truyền thống nghệ thuật phong phú và khiếu thẩm mỹ tinh tế của người Aztec.

Ngày nay hậu duệ của người Aztec còn khoảng 1.000.000 người sống ở Mexico. Sống trong một xã hội hiện đại, nhưng họ vẫn giữ được nhiều truyền thống của tộc người mình. Mặc dù đế chế Aztec đã sụp đổ dưới gót chân chinh phục của người Tây Ban Nha cách đây 5 thế kỷ, nhưng những dấu vết vật chất cũng như tinh thần vẫn tồn tại đây đó, khiến cho nhiều thế hệ sau còn phải tò mò, phải khám phá những bí ẩn của thế giới cổ này ■

Tài liệu tham khảo:

1. Daniel Cosío Villegas-Ignacio Bernal..., Lịch sử giản yếu Mexico, NXB Thế giới, 2005
2. Jacques Soustelle, Người Aztec, NXB Thế giới, 2004
3. enloehs.wcpss.net
4. www.hyperhistory.net
5. http://en.wikipedia.org